

INTERDISCIPLINARITATEA FILOLOGIEI ȘI ISTORIEI ÎN CONSTRUIREA POLEMICII LUI PETRU MAIOR

Scrierile polemice ale lui Maior se încadrează în sfera polemicii confrunționale, purtată de istoric cu cele două categorii de adversari pe care i-a avut: științifici (Eder, Engel, Kopitar, Sulzer) și personali (Vaida și Bob). Importantă pentru noi, datorită impactului asupra contemporanilor și influenței, pe care a avut-o Maior asupra generațiilor de istorici preromanitici români, este *polemica științifică* purtată de autor (1812-1816). Aceasta l-a forțat pe Maior să instrumentalizeze cele două discipline științifice la modă în epocă, filologia și istoria, în formularea propriului său punct de vedere și implicit să-și focalizeze interesul asupra argumentelor interdisciplinare oferite de studiul istoric și filologic în controversa și disputa angajată, pe urmele colegilor săi Micu și Șincai, în jurul originii, continuității și purismului roman/latin al românilor transilvăneni.

De aceea, desigur este important să pătrundem semnificațiile a ceea ce se înțelegea prin activitatea istorică și gustul pentru istorie în epoca Luminilor. Domeniile și științele auxiliare care au renovat aceasta disciplină în secolul 18, adică devenirea istoriei ca știință în epoca Luminilor, fără să ometem emergența filologiei, teologiei, filosofiei și chiar a noii științe politice asupra scrisului istoric. Ne-am propus să înțelegem renovarea istoriei ca știință și paradigma comandamentelor în care ea s-a dezvoltat, pragmatismul științific și/sau istoric, care i-au demarcat devenirea. Adică, în ce măsură textele lui Maior s-au ridicat la pretențiile și exigențele științei istorice ale vremii sale, cum a folosit iluministul român "cuceririle științei" în discursul său. Prin ce s-a caracterizat sinteza istorică maioriană, cum a răspuns comandamentelor timpului (*pragmatism, utilitarism*), dacă și cum se reflectă gustul epocii în viziunea sa istorică. Desigur, prioritar, pentru noi, este să vedem în ce măsură Maior e integrabil mersului general, al devenirii istoriei ca știință. De aceea, pentru noi la fel de important a fost să probăm în ce măsură există o afinitate ideatică a lui Maior cu comunitatea științifică pe care a frecventat-o și de la care se revendica, chiar dacă nu explicit dar implicit prin polemica profesată, discursul său.

Parcursul operei istorice a lui Maior convinge cititorul avizat că pătrunde un discurs conceput prin aplicarea unei anumite *raționalități instrumentale*. Acesta dovedește preocupări, motivații și obiective sincrone cu direcțiile de dezvoltare generale ale științei istorice, în secolul 18 și cu evoluția generală asupra viziunii menirii istoriei ca disciplină în raport cu celelalte științe umaniste ale veacului. Renovarea științei filologice, a filologiei clasice a impus, în epocă, o anumită "știință istorică" și o "filologie clasică" în cadrul discursului istoric. Aceasta a contribuit la clarificarea unei metode de explicitarea a textelor antice. În secolul 18, filologia umanistă a fost pusă în dimensiuni istorice și dăruită cu instrumentar metodic, pentru a putea concepe o critică textuală istorică, în baza unei clasificări cronologice a manuscriselor, care făcea posibilă o interpretare istorică a textelor și comentarea acestora în context istoric. A fost o continuare a filologiei umaniste, care pornise de la literatura antică și a fost urmată de normarea metodelor istorico-critice la nivelul analizei de text (critică textuală și interpretare textuală). Evoluția, în câmp metodologic a filologiei, a contribuit la autonomizarea diferitelor metode de citire a diverselor texte: inscripții, monede, lucrări de artă. Noua filologie a permis nașterea noilor discipline: epigrafia, numismatica, arheologia și a contribuit la stabilirea sistemului științific. Este o direcție de dezvoltare ce a impus, la nivelul științei istorice, de altfel, metoda culturii ipotetice, metode din științele naturale, cultul pentru autenticitate și adevăr. Adică, acele elemente ce sunt perfect regășibile și în concepția lui Maior. Filologia a căpătat, datorită acestei evoluții, o funcție universală propedeutică și auxiliară și a intrat în componența programelor universitare de studiu, în *Trivium*, cultivând un interes estetic și etic pentru antichitate, din perspectiva științelor umaniste impunând chiar și anumite tehnici de interpretare a diverselor teme, prin metode și părți ale disciplinei.

Apropierea între arta antică și normativele de interpretare și analiză a istoriei artelor și filologie, la Winckelmann, de exemplu, a contribuit la revoluționarea filologiei, prin importanța acordată și de către Heyne analogiei, comparației textuale (subtilităților filosofice și dialectelor gramaticale). Heyne a fost cel care a și realizat o sistematizare și o raționalizare a metodei de critică istorică pe documente antice. Același Heyne a fondat un Seminar filologic la Göttingen, unde a încercat o sistematizare și organizare științifică a ideilor, într-o instituție unde exista posibilitatea înțelegerii gramaticii, retoricii, poeziei grecești, se puteau citi autori greci și romani și, cu ajutorul

studiilor filologice, se creau posibilitățile pentru interpretarea și înțelegerea teologiei, textelor Vechiului și Noului Testament. Așadar, filologia, pentru istoria științifică a avut o funcționalitate propedeutică și auxiliară și a contribuit și la nașterea unei noi discipline științifice, o istorie renovată, iar filologii au dat acestei istorii teme istorico-critice rezultate din lucrările istorice vechi. În al doilea rând, filologia a dat o nouă față metodologică științei istorice în contextul în care istoria evolua ca o disciplină pragmatic-didactică.

Prin metodele filologiei, istoria devenea mai credibilă, datorită analizelor specifice istorico-critice și a cercetării istorice a diferitelor categorii de texte, de pe diverse surse și documente, de tip: literar, artistic, a inscripțiilor, monedelor, lucrărilor de artă, în conformitate cu exigențele metodelor auxiliare din domeniul eticii, politicii, retoricii, jurisprudenței. S-a detașat, astfel, un anumit tip de analiză, ce s-a impus la nivelul interpretării istoriografice. Aceasta a caracterizat analiza lui Christoph Gatterer, ce a lucrat la Institutul regal de la Göttingen și, mai apoi, în Germania, a dus la dezvoltarea, la sfârșitul secolului 18, a istorismului, în domeniul istoriei spirituale și sociale și a impus un nou ideal de cultură. Noua filologie a stat la baza istoricității neumaniste a antichității, așa cum ea a fost rezultată din dualismul filologiei tradiționale: metoda istorico-critică, o exegeză a documentelor, dar care acum, în secolul 18, primea un țel istoric și conferea acestei metode o nouă intensitate și consecvență¹.

A predominat dorința de a se pune laolaltă tendințele vitale, antiiluministe și iraționale ce au străbătut metodologia secolului și controversa, care s-a născut din punerea în antiteză a naturii cu progresele cunoașterii culturale și care, în final, au impus o nouă ideologie. Aceasta interpreta istoria ca un centru al viziunii politice și morale a statelor angajate în procesele de schimbare și reformare. A fost, de fapt, obiectivul aceleiași școli de la Göttingen, în efortul acesteia de a caracteriza și amplasa scrisul istoric iluminist între istorie și istorism. Și, de aici, nașterea unei noi perspective asupra studiilor și sintezelor istorice, marcate de o conștiință critic istorică, chiar dacă, fiind un domeniu al culturii, nu s-a renunțat la retorică și poetică, la ajutorul teologiei, medicinei și jurisprudenței sau științelor camerale. S-a impus metoda criticii filologice în istoriografia secolului 18, alături de teologie și artele frumoase. Un exemplu, în acest sens, stau analizele făcute de Schlözer sau Nicolai. Același context a generat și favorizat preocuparea pentru critica istorică, a examinării textelor, reflexii metodologice pentru explicitare istorică. Promotorii acestei metodologii, J. Müller și J. G. Herder au avut un sistem interpretativ, sistematic de narațiune precisă a evenimentelor, în toate domeniile istoriei spirituale, culturale sau cu interes pentru culturile și popoarele din afara Europei. Renovarea științei istorice făcută de școala de la Göttingen a fost continuată, în paralel cu discutarea istorismului sau a tendințelor antiiluministe, de interpretări romantico-neoplatoniciene, ce s-au impus în gândirea vest-europeană istorică, în abordare, scris, cercetare, încă din a doua jumătate a secolului 18, cu ajutorul noilor discipline: filologia, jurisprudența, teologia, școala de cunoaștere a statelor. Toate acestea au contribuit la o structurare a studiului istoric, la tematizarea discursului istoric, la nașterea teoriilor de cunoaștere și studiilor de metodă, undeva poziționate, în orientarea analizei, între istoria iluministă și științele naturale².

Istoria scrisă, citită și gustată în iluminism a fost genul de istorie pragmatică, care satisfăcea orizontul de interes al tuturor categoriilor de cititori, oricum un gen de istoriografie care se vroia diferențiat de toate genurile frecventate anterior, de istoriile precedente. Ea s-a caracterizat, de aceea, prin dorința explicită de legitimare și împărtășire. Dorința de "înțelegere" sau "înțelegerea sensului" istoric. Așa putem percepe, la rândul nostru, de unde a apărut *istorismul* și cum a reușit, astfel, istoria să se stabilizeze, ca știință și ca disciplină și să fie considerată ca atare, alături de celelalte discipline științifice, din domeniul cultural și politic.

Nașterea disciplinei istoriei moderne suntem nevoiți, încă, să o căutam în domeniul bisericesc, domeniul care i-a imprimat istoriei modelul și i-a pus în față linia genealogiei istorice, locul ocupat de familiile privilegiate, istoria privilegiilor, interesul pentru biografie sau istorie militară. S-a impus, în același timp, și discuția pragmatică despre interesul burghez asupra moralei burgheze și dorința de a forma un anumit gust și înțelegere politică. De acest aspect se ocupau ziarele, jurnalele și revistele care

¹ Ulrich Mühlack, *Histoire und Philologie*, în Hans Erich Bödeker, Georg G. Iggers, Jonathan B. Knudsen, Peter H. Reill, *Aufklärung und Geschichte. Studien zur deutschen Geschichtswissenschaft im 18 Jahrhundert*, Göttingen, 1986, p. 49-81.

² Jonathan B. Knudsen, Peter H. Reill, Georg G. Iggers, Hans Erich Bödeker, *Aufklärung und Geschichte. Studien zur deutschen Geschichtswissenschaft im 18 Jahrhundert*, Göttingen, 1986, p. 9-22.

publicau genul de scriere istorică. În aceeași direcție se înscrie și apariția jurnalelor de calitate, cu conținut istoric, politic, statistic, geografic, economic, care își propuneau nu numai să informeze asupra reflexiilor sau criticii dar și să redea acele știri, simple "nackte Fakta", după expresia lui Schlözer, care constituia material pentru cititorii iluminați, prea puțin supuse cenzurii.

În acest context se menține interesul pentru teologie și drept (jurisprudență), pentru reformare și confesionalism, pentru stat și dreptul statului asupra religiei sau pentru scrierile de istoria bisericii la mijlocul secolului 18, în plin iluminism. Așa cum a procedat, de exemplu, Johann Lorenz von Mosheim, care a încercat să depășească stagiul de controversă confesională și apologetică și să apropie istoria, dându-i o formă elegantă, de pragmatismul și spiritul critic al epocii. Nu mult mai târziu, a început să se manifeste interesul pentru propria țară și istoria patriei, prin Johann Stephan Pütter și preocuparea pentru dogmatismul juridic și tipul de compilație impus de Ludwig Timotheus Spittler. O altă direcție fundamentală, și care a avut succes și a format pozitiv elita intelectuală a zonei³, a fost cea dezvoltată de Gatterer sau Schlözer de la Göttingen, care promovau pragmatismul în istoria universală, cu criterii precise de abordare și relevantă pentru cunoașterea statelor și popoarelor și care influențau orizontul de cunoaștere al istoricilor asupra vieții oamenilor, a gândirii și preocupărilor acestora. Direcția a promovat interesul și structura discursului istoric, în sensul unei științe istorice iluministe pragmatice, care se dorea tematizată, compartimentată.

Noua funcție ajutătoare și dimensiunea explicativă pe care o îmbrăcau, în acest context, teologia și jurisprudența, care veneau și impuneau metoda criticii textuale, filologia clasică, metodele din știința artei, sau cele din științele naturale, biologia și antropologia pentru înțelegerea procesului de devenire și explicitare a dezvoltării proceselor istorice, expuse clar și sistematic, care să răspundă întrebărilor privitoare la continuitățile și discontinuitățile din procesul de devenire istorică, în cultură, cultura politică, reforme politice, preocupările de estetică, filosofie, literatură, ce intrau în sfera de interes al absolutismului iluminist; dorința de cunoaștere a dezvoltării națiunilor, au conferit profilul istoriei ca știință modernă. Iar toate aceste clarificări, pragmatice și cauzale, au contribuit la formarea unui anumit gust și a unei mode de concepere și scriere a discursului istoric, iar istorici, precum Gatterer, Schlözer și Spittler au elaborat și programe, universitare sau de cercetare, în acest sens⁴. Emblematic în această direcție și cu o mare influență a fost Schlözer, pentru care istoria descria evenimentele: "wie sie das geworden, was sie wirklich sind [...]" în devenirea statelor, națiunilor, culturilor, economiilor etc.. Acesta era orizontul științific de dezvoltare al istoriei în deceniul 5 și 6 al secolului 18, când pe acest tărâm a intervenit Herder. Datorită lui, s-a produs o dilatare a viziunii secolului 18 asupra naturii și științei, a pozițiilor care au translatat între practicile istorice și teorie, ca centre al formei intelectuale de folosire a istoriei și care au fost denumite istorism⁵.

S-a impus, astfel, o metodă istorică pragmatică pentru istoriografia practică de istoricii iluminați, dar care urma o schemă teologică de tratare a materiei⁶. Despre toate acestea au scris explicit, încă din epocă, profesorul vienez Friedrich Maier (1772-1818), audiat probabil și de Petru Maior la Viena, în a sa *Briefe über das Ideal der Geschichte* (1796), profesorul de teologie și istoria elitelor la Göttingen, Johann Matthias Schröckh (1733-1808), care a studiat, din 1751 teologia la Göttingen cu prof. Johann Lorenz von Mosheim (1693-1755) și Johann David Michaelis (1717-1791), doctor în filosofie la Leipzig. Acesta din urmă, împreună cu Johann Christoph Gatterer, au pus bazele Institutului de Istorie de la Göttingen, unde a început Gatterer să scrie și primul volum din a sa *Christlichen Kirchengeschichte* (1768), pledoarie pentru o religie naturală, specifică iluminismul târziu, în care a criticat aspru formele de manifestare și organizare religioasă din Biserica catolică, critică la adresa papei și a intoleranței din Biserică⁷.

³ Éva H. Balázs, *A magyar jozefinistak külföldi kapcsolataihoz. Schlözer és magyar tanítványai*, în *Századok*, an 97, nr.6, 1963, p. 24.

⁴ Rudolf Vierhaus, *Historische Interesse im 18. Jahrhundert*, în vol. Hans Erich Bödeker, Georg G. Iggers, Jonathan B. Knudsen, Peter H. Reill, *Aufklärung und Geschichte. Studien zur deutschen Geschichtswissenschaft im 18. Jahrhundert*, Göttingen, 1986, p. 265-275.

⁵ Peter H. Reill, *Science and the Science of History in the Spätaufklärung*, în vol. Hans Erich Boedeker, Georg G. Iggers, Jonathan B. Knudsen, Peter H. Reill, *Aufklärung und Geschichte. Studien zur deutschen Geschichtswissenschaft im 18. Jahrhundert*, Göttingen, 1986 p. 430-451.

⁶ Hans-Joachim Schöps, *Deutsche Geistgeschichte der Neuzeit*, Band III, Mainz, 1978, p. 36-47.

⁷ Dirk Fleischer, Horst Walter Blanke, *Aufklärung und Historik. Aufsätze zur Entwicklung der Geschichtswissenschaft, Kirchengeschichte und Geschichtstheorie in der deutschen Aufklärung. Mit Beilagen*, Spenner-Waltrop, 1991, p. 173-201.

Acesta a fost, în linii majore, cadrul și *contextul favorizant*, care au influențat și marcat concepția istorică a lui Maior, ale cărui texte conțin direcțiile de manifestare și dezvoltare fundamentale ale științei istorice ale veacului. Discursul lui Maior vorbea, chiar dacă nu explicit, despre elementele constitutive ale istoriei. Iar sursele istorice, literare și teologice, deopotrivă, au devenit în concepția maioriană pretabile la critica erudită. În context, filologia nu servea numai la restituirea, ci și la discutarea lor, iar monedele, inscripțiile, fragmentele de coloană și monumente (Coloana lui Traian - invocată de patru ori -, Monumentul de la Adamclisi sau rămășițele podului roman de la Dunăre), invocate în discursul lui Maior, permiteau confirmarea informațiilor lor. Critica internă și externă a documentului (citat, de altfel, într-o proporție de 3,48 % în întreaga operă maioriană) chiar empiric făcută, se năștea odată cu integrarea diferitelor tipuri de surse într-o, aceeași, căutare a *adevărului*.

Istoria pentru începutul românilor în Dachia manifestă, constant și insistent, aceeași intransigență în considerarea obiectivității, ca o condiție primordială și esențială a istoriografiei. Într-o formulare, ce sugerează dimensiunea cultului pentru adevăr, Maior vorbește despre o "deregătorie a adevărului istoric"⁸. Cultul pentru adevăr este elementul cel mai evident și mereu prezent în concepția istoricului. Maior își așează lucrarea sub motto-ul adevărului prin prisma căruia își așternea întregul efort argumentativ: "Cu anevoe iaste a nu grăi adevărul". Pentru ca să continue, în *Cuvântul Înainte* al *Istoriei* sale din 1812, primul manifest publicat, de altfel, al unui istoric român, adevărată expunere a concepției sale istorice, care a stat la baza construirii acelei lucrări, dragostea pentru adevăr și voința de a se demarca de neadevărurile celor care scriau la adresa românilor. Acestea erau motivele primare, fundamentale, care au determinat gestul creativ al istoricului, dar, în același timp, au conferit caracterul efectiv al operei, eficiența acesteia: "[...] fără de nici o dovadă iscodesc ceva, sau și minciuni apriate spun asupra românilor, încă socotesc că lumea toată e detoare să creadă nălucirile lor, ba, de o bucată de vreme, pre cum măgariu pre măgariu scarpină, așa unii dela alții împrumutând defăimările, fără de nici o cercare al adevărului, de iznov le dau la stampă, și cu cât românii mai adînc tac, nemica răspunzînd nedreptăților defăimătorilor, cu atîta ei mai vîrtos se împulpă pre romîni a-i micșora și cu volnicie a-i batjocori". Acest fapt explica de ce, în *Istoria pentru începutul [...]*, istoricul opta pentru o decisivă punere la punct a tezelor polemicii declanșate de *Supplex*, infirmând denaturările adversarilor și justificând validitatea revendicărilor românilor transilvăneni. Maior venea să sublinieze, o dată mai mult, actualitatea stipulațiilor petiției din 1791. Până la urmă, critica - dezaprobarea - confruntarea la adresa adversarilor a devenit, în concepția lui Maior, o formulă declarativă, de apartenență la aceleași valori, preocupări și deconspira, la nivel afectiv, același interes pentru un subiect sau pentru o temă.

În *Jenner Allgemeine Literatur Zeitung* (Sibiu, 1798) se publică o recenzie a cărții lui Schlözer, *Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* (1798), în care recenzentul acuza *Notele* lui Eder de superficialitate, semnalând totodată atitudinea neștiințifică și "zelul antivalahic" al autorului. Răspunsul lui Eder, apărut în aceeași publicație, nu modifică, ci motivează, în reluare, *Notele istorico-critice*. E greu de presupus că Maior, ca și ceilalți istorici români, a putut ignora schimbul de note din periodicul sibian, ce întrețineau tensiunea polemicii pe marginea *Supplex*-ului. În acest context putem înțelege semnificațiile celor două *Istorii* ale sale, ce se aflau într-un raport de complementaritate, oglindind aceeași concepție asupra istoriei, ceea ce arată că, adunând date pentru cea de a doua lucrare, autorul își cristalizează viziunea și pentru cea dintâi. Este vorba, la urma urmei de asumarea unei (propriei) specificități. Istoricul Maior tinde spre elucidarea problemelor cardinale, spre descifrarea sensurilor ascunse și a dependenței cauzale a fenomenelor în procesul istoric⁹.

În concepția lui Maior contemporaneitatea era cea care dădea sensul ei trecutului și care îi justifica, prin urmare, necesitatea și o legitima. De aceea, discursul lui Maior își propunea să formeze în fiecare român, *patriotul*, cetățeanul epocii iozefine și dovedea prin aceasta, concepția pragmatică, utilitaristă, care răspundea gustului și cerințelor dezvoltării istoriei în epocă: "[...] adecă, cătră împăratul lor al Austriei să fie cu credință, cătră patria sa cu cucerie, cătră domniilor locurilor cu ascultare, cătră tot de aproapele cu dragoste, și pre sine întru toate puterile sufletului cu nevoiță să se

⁸ Maria Protase, *Petru Maior, istoricul: concepție și metodă*, în *Studii. Revistă de istorie*, Tom. 24, Nr. 2, 1971, p. 253-264.

⁹ Maria Protase, *Petru Maior: un cititor de conștiințe*, București, "Minerva", 1973, p. 175.

deplinească, cât, precum dela buna maică, firea, au împărtășit talant bun, așa toți să se facă cetățeni patriei folositori”.

Prin pana lui Maior, avea loc, astfel, la nivelul concepției istorice iluministe românești, disponerea istoriei, în spațiul epistemologic, prin criticismul dezvoltat și cultul pentru adevăr, dar și datorită apropiierilor de acumulările filologiei ca știință, care a contribuit la mecanismul intertextual al construcției maioriene, gest sincron cu ceea ce se întâmpla la nivelul devenirii istoriei ca știință în Europa, o poziționare a istoriei în relație cu celelalte științe umane. Istoria a început, în Europa secolului 18, să îndeplinească o serie întreagă de funcții majore, regășibile perfect în concepția maioriană: memorie, mit, transmitere a cuvântului și exemplului, vehicul al tradiției, conștiință critică a prezentului, descifrare a destinului omenirii, anticipare în privința viitorului, promisiune a unei reîntoarceri la un trecut glorios: “[...] că văzînd din ce viță strălucită sînt prășiți, toți să se îndemne strămoșilor săi întru omenie și în bună cuviință a le urma [...]”.

Urmînd firul aceluiași *Cuvînt Înainte*, se poate pune legitim întrebarea: în câte moduri se putea scrie în epocă istorie? Și răspunsul îl găsim tot în acest manifest a lui Maior: “Cûgetul meu iaste nu întreagă istoria românilor a o țese, fără cele ce mai vîrtos se țin de începutul lor în Dachia [...]”. Maior și-a ales singur subiectul sau hazardul modei, al temelor frecventate în epocă, a surselor, l-au împins spre un anumit tip de construcție a discursului și limbajului istoric? Oricum, tema originilor povestește manifest și explicit despre tipul de discurs profesat de istoricul român iluminist. Cercetarea originilor civilizației contemporane nu are sens la Maior, pe urmele școlii de la Göttingen, desigur, decât de-a lungul etapelor succesive ale formării sale: de la antichitate la evul mediu și Renaștere. Era un discurs istoric concentrat, combativ, argumentativ, și dată fiind politizarea temei, polemic, ceea ce a conferit, simultan operei un plus de permeabilitate, care însă n-a indus o lectură dinainte orientată, reductivă la controversă, dar a imprimat discursului istoric calitățile ce l-au poziționat la granița cu cel politic și au probat tendința acestuia spre istorism și tematizarea discursului istoric, înspre origini și istoria Bisericii. Este un discurs ce trăiește, pe urmele lui Cotore și Samuil Micu, dintr-o identitate culturală împrumutată de la Antichitatea romană, clasică, concepție comparabilă cu cea a întregii elite culturale occidentale a secolului 17 și 18¹⁰.

În concepția lui Maior, hiatusurile istorice nu pot fi acceptate și, în scopul redării istoriei ca un proces în continuă evoluție, istoricul va recurge de aceea, constant, la reconstituirea anumitor evenimente, creditul pentru adevăr fiind transferat plauzibilului¹¹. În tendința realizării unei reconstituiri, care să fie acceptată ca plauzibilă, Maior valorifica cu maximum de eficiență mijloace diverse: fapte istorice care aduc mărturii indirecte, puterea de fier a logicii, “firea lucrurilor omenești” fiind dovezi la fel de edificatoare ca și Columna lui Traian sau scrierile autorilor antici. Uneori, chiar aceste scrieri, atunci când nu conveneau sau pentru a fi completate informativ, au fost contrazise de Maior și au devenit discutabile atunci când au fost puse față în față cu generalul uman: “[...] oare rămas-au Dachia și de muieri deșartă, au numai de bărbați, singur acela se poate îndoii, carele nu știe cumplitele peristasuri ale războiului [...] sau lucrurile omenești cu totul îi sunt necunoscute”¹². Iar atunci când înțelegerea și explicarea fenomenelor complexe și controversate, viciate de surse documentare sau narrative, părea imposibilă, Maior a apelat la metode complementare redării istoriei evenimentiale, prin înțelegerea mentalității părților aflate în acțiune: “[...] socotind firea lucrurilor omenești cum că varvarii aceia fiind vecinii Dachiei, avea cruțare către țeara aceasta, pentru că totdeauna, când se înturna de la țările cele mai depărtate [...] aici, ca și în vecinătate, avea odihnă de osteneala sa fără de mare frică; și când se întâmpla de fugea pe aiurea bătută și alungați, aici avea repaos și hrană ca acasă [...]”¹³. Incisiv, cu abile referiri la contemporaneitatea sa, dar “rezolvînd” enigmele poporului său, a facilitat accesul spre înțelegerea corectă a scrierilor maghiari, care au vizat perioada învolburată a formațiunilor românești și a năvălirii maghiarilor în Transilvania, tocmai prin cunoașterea și analiza mentalității populației, cu care romanii au venit în contact, dar și a cronicarului care relatea: “[...] dintru acelaș Notariu, că atunci era datina și stilul ungarilor ca, când avea a îndemna

¹⁰ François Furet, *Atelierul istoriei*. Cuvînt înainte: Șerban Papacostea. Traducere: Irina Cristea, “Corint”, București, 2002, p. 120.

¹¹ Hans-Joachim Schöps, *op.cit.*, p. 36-147.

¹² Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*. Postfață de Gavril Istrate, [Iași], Editura Junimea, 1990, p. 20.

¹³ Laura Stanciu, *Petru Maior și cercetarea “mentalității” în Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, în *Cultura creștină*, 1/1997, 1997, p. 69.

pre ai săi să dea războiul pre protivnici, cu carii era să se bată, măcar ce neam ales și viteaz să fi fost acela, era, zisei, stilul să-i defaime cum se poate mai urât, și să-i zogrăvească înaintea ungarilor, cum că sunt cei mai slabi și mai mișei oameni [...]”¹⁴. Totul a putut primi, așadar, la Maior o explicație logică, dar și psihologic-umană, care îndreptătea concluzia: “Deci, și spionul lui Tuhutum nu pentru aceia defaimă pre români, că doară el credea că românii sunt cei mai slabi oameni în toată lumea, ci numai ca, după stilul ungarilor, să îndemne pre Tuhutum ca să scoale războiul asupra românilor celor din Ardeal [...]”¹⁵. Larga audiență de care s-a bucurat în epocă “Cartea neamului” (David Prodan) rezidă și din faptul că Maior a reușit, prin cunoașterea folclorului (vezi, în acest sens “[...] fabula cea pentru începutul lui Ioan Corvin de Huniad [...]”), prin sublinierea inadvertențelor pătrunse în aceasta, să se apropie de gândirea omului de rând. Și cum putea să-și vadă realizat idealul, acela de luminare a oamenilor, decât clarificând o esență istorică la acea dată, anume, naționalitatea lui Ioann Corvin de Huniad, prin firescul cotidian, valabil oricând și oriunde, mentalitatea paternă, pentru a combate falsa ipoteză ridicată de istoriografia maghiară: “[...] Și apoi se pomenește că fiind Ioann Corvin, în țeara nemțească ci Sighismund, la un ospăț jucând Ioann Corvin, toți se uita la dânsul și îl lăuda cum ști juca de bine, iară Sighismundus pismuind pentru laudele acele mari, zise celor ce îl lăuda să nu-l mai laude atâta. Deci de ar fi fost fecior Sighismundus, mai vârtos s-ar fi bucurat că are fecior așa ales”¹⁶.

Așa cum s-a afirmat în istoriografie, Școala Ardeleană a preluat, prin moștenire, nucleul și esența operei umanistilor și i-a revenit marele merit de a fi dezvoltat teza simplistă a acestora, de a se fi străduit să-i dea un fundament științific și a completat-o cu cercetările sale filologice și istorice. Studiul istoric și studiul lingvistic, cei doi piloni principali ai doctrinei daco-romane sunt, deopotrivă, de tradiție umanistă. Realizările Școlii Ardelene pot fi subsumate ideii dezvoltării ideologiei naționale nu atât în profunzime, cât în varietate. Ceea ce a crescut nu a fost numărul principalelor interogații, ci mulțimea amănuntelor și problemelor de detaliu¹⁷. Așadar, elementele definitorii, componente ale polemicii confrunționale, purtată de Școala Ardeleană și Maior în special, au fost normativismul, normarea limbii române, prin elaborarea de gramatici, dicționare, în paralel cu descriptivismul, reconstituirea evoluției istorice a românilor, preocupări impuse, de altfel, de politica reformismului terezian în toate culturile Europei centrale din epocă¹⁸.

Ideile, chiar temele abordate, nu erau noi. Ele fuseseră susținute de istoriografia umanistă românească, constituiseră caravana științifică a *Supplexului*, și tot ele alcătuiau problematica axială a operelor istorice ale lui Șincai și Micu, redactate sensibil anterior tipăririi *Istoriei* lui Maior. Interesantă nu ne apare discutarea ideilor în sine, cât modul lor de transpunere în opera lui Maior, în raport cu aceea a înaintașilor, filiația, sincronismele și notele specifice, originale. De aceea, devenea firesc ca, de cele mai multe ori, Maior să fi cunoscut starea chestiunii după lucrările altora, după scrierile adversarilor. Prin Eder, prin Enghel, prin Toppeltin, prin Cornides, prin Pray, prin Otrokocsy, prin Thunmann și Sulzer, el pare a-și fi văzut subiectul, a se fi informat asupra lui. Dintre istoricii și cronicarii români, Greceanu îi este cunoscut numai prin Sulzer, dar Maior pare a fi utilizat direct pe Miron Costin și pe Dimitrie Cantemir¹⁹.

Situația specifică a românilor transilvăneni, supuși unei triple presiuni - socială, politică, și națională - oferă câteva elemente distincte față de restul regiunilor locuite de ei, căci doar aici discursul cultural s-a suprapus atât de pronunțat peste cel politic. Conform mărturisirilor austriece, populația românească a Transilvaniei reprezenta etnia majoritară a unui Principat, în care, datorită unei legislații medievale, ea era totuși considerată ca "etnie tolerată", iar Biserica ortodoxă nu aparținea religiilor "recepte" din Principat. Secolul 18 asistă la două fenomene, care, desfășurându-se paralel, au avut, totuși numeroase momente de interferență: constituirea mișcării naționale a românilor și încercarea puterii centrale de la Viena de a amenda structurile medievale ale Principatului, anacronice din perspectiva monarhului luminat, dar și a ideii unui stat centralizat.

¹⁴ Petru Maior, *op.cit.*, p. 83.

¹⁵ *Ibidem*, p. 84.

¹⁶ *Ibidem*, p. 95.

¹⁷ I. Toth Zoltan, *Primul secol al naționalismului românesc ardelean 1697-1792*. Traducere din limba maghiară de Maria Someșan, [București], Editura Pythagora, 2000, p. 368.

¹⁸ Marcelo Dască, *Types of polemics and Types of polemical moves*, vezi adresa site pe internet: <http://spinoza.tan.ac.il/hci/vip/dean.html>, martie - august 2001; Pompiliu Teodor, *Sub semnul Luminilor: Samuil Micu*, [Cluj], Presa universitară clujeană, 2000, p.155.

¹⁹ Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821). Epoca lui Petru Maior. Excursuri*, vol.II. Ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, București, Editura Didactică și Pedagogică 1969, p. 204.

Datorită subsumării culturalului dezideratelor politice, care constau în obținerea unei egalități cu celelalte popoare și religii acceptate de legislația medievală a Principatului Transilvaniei, întreaga activitate a Școlii Ardelene se mobilizează pe două direcții principale: luminare și emanciparea propriei etnii și, pe de altă parte, argumentarea - în limitele structurilor existente în Transilvania - a necesității acestei emancipări prin argumente culturale. De asemenea, în interpretarea oricărui fapt cultural, petrecut în a doua jumătate a secolului 18, suntem obligați să avem în vedere constant o dublă referință, cea culturală, de sincronizare cu marile valori ale Europei și cea politică, de afirmare a dorințelor populației românești din Transilvania.

Această specificitate a Luminismului românesc din Transilvania este și mai evidentă dacă ne oprim asupra preocupărilor lingvistice. Pentru a o înțelege este necesară fixarea unor jaloane mai precise ale conjuncturii momentului: Statul în care a fost înglobată Transilvania începând cu ultimul deceniu al secolului 17 se numea Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană. În contextul în care, pentru moment, populația românească reprezenta cel mai mare grup de populație romanică din fruntariile Imperiului dar și al unei gândiri grevate de dreptul medieval, era inevitabil ca dovedirea latinității limbii să devină un teritoriu al unei argumentări și, ulterior, al dezbaterii și contestării, cu un profund subtext politic. De aceea, cunoașterea limbii latine și dovedirea paralelismelor între română, latină și alte idiomuri romanice devine un punct central al activității lingvistice desfășurate în tot secolul 18. Datorită "politizării" discursului științific, acum apar și primele voci care contestă romanitatea limbii române. Unirea cu Biserica Romei a unei părți a românilor transilvăneni nu a făcut decât să augmenteze această pledoarie a latinității ancestrale a poporului. Nu de puține ori discursul religios extrapolează problema dovedirii romanității limbii cu augumentarea vechimii tradiției catolicismului la români, începând cu generația Petru Pavel Aron, Gherontie Cotore, Grigore Maior. În contextul în care prelungirea legislației medievale era garantată de înseși diplomele împăratului Leopold I, emise în momentul înglobării Transilvaniei în Imperiu, susținerea latinității limbii și, implicit, a romanității poporului, putea să meargă până la limitele extreme: exagerând discursul, se putea susține chiar că românii erau urmașii puri ai legiunilor romane, care au cucerit Dacia în timpul lui Traian, iar limba română este, alături de italiană, cea mai pură reprezentantă a limbii latine.

Contestatarii, dimpotrivă, subliniau contribuția altor etnii la constituirea poporului valah, sau, prin sublinierea elementelor neromanice în vocabularul românesc, căutau o infirmare a înseși ideii de romanitate a acestei limbi. Să mai amintim că aceleași opinii contradictorii se dezvoltău și în legătură cu un alt pilon al argumentării politice. În contextul în care dreptul medieval al primului venit consfințea și dreptul de proprietate asupra terenului, problema continuității populației române - lucru considerat ca subînțeles de toți cei care, până la sfârșitul secolului 17, s-au referit la români sau la limba lor - devenea una cu un profund mesaj politic. Și nu este întâmplător că primele contestări ale continuității apar în această perioadă în mediul săsesc și maghiar din Transilvania, care se simțeau vizate în drepturile lor de mișcarea de emancipare națională a românilor²⁰.

De aceea, în cazul particular analizat de noi, definitivarea, publicarea lucrărilor și, în cele din urmă, antrenarea lui Maior în pomenita polemică confrunțată era urmarea firească a impactului și integrării discursului istoric maiorian în contextul politic, ideologic și științific al epocii. Maior este autorul unor lucrări atitudinale, construite în replică la adresa teoriilor ce infirmău originea, continuitatea, implicit drepturilor românilor (civice, confesionale și politice) în Transilvania. Sunt scrieri polemice, cu un puternic caracter contextual, iar teoriile conturate astfel: originea latină, continuitatea neîntreruptă a daco-romanilor pe întreg teritoriul fostei provincii romane Dacia, purismul latin al poporului român, au fost determinate de interesul și importanța politică a dezbaterii.

Așa se poate explica aportul complementar al celor două discipline, filologia și istoria în structurarea discursului istoric maiorian. Pe urmele lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai, Maior a propus, tocmai datorită interferenței între filologie și istorie, un discurs interdisciplinar, sintetic, formulat clar, în replică, am putea spune propagandistic, unde argumentele filologice și istorice au o importanță egală, se completează și se susțin reciproc.

Cei mai categorici în respingerea oricărui amestec al romanilor cu dacii sunt Samuil Micu și Petru Maior, care își fac din exterminarea dacilor și din faptul că printre coloniștii aduși de la Roma se

²⁰ Mihai Alin Gherman, *Cuvânt Înainte*, în Grigorie Maior, *Institutiones Linguae Valachicae. Lexicon Compendiarium Latino - Valachicum*, Ediție, studiu introductiv, note și indice de Alin-Mihai Gherman. Cuvânt înainte și rezumat de Iacob Mârza, Alba Iulia, 2001, p. V-XXXII.

aflau și familii aristocratice, garanția purității latine a poporului român, deci fabricau un certificat de "noblețe" românilor, atât de solicitat și necesar, în Transilvania "națiunilor politice". În acest context, devine inteligibil gestul, de a demonstra cu orice preț, uneori, referitor la transformarea Daciei în provincie romană și la părăsirea ei de către Aurelian, atât la învățații Școlii Ardelene, cât și la adversarii lor, care citau și comentau, în general, cam aceiași autori: Dio Cassius, Eutropius, Sextus Rufus, Vopiscus, Lactantius, Procopius, Zosimus Comes etc., ceea ce nu-i împiedica însă să susțină, în unele cazuri, păreri exact opuse.

Un fapt este cert: Eutropius nu se exprima la modul realist/raționalist, ci își manifestă, hiperbolic, entuziasmul față de victoria lui Traian asupra dacilor și, tocmai din această cauză, îi exagerează efectele. Dacă reducem hiperbola la o exprimare simplă, neretorică, afirmațiile lui Eutropius nu semnifică mai mult decât că, datorită pierderilor însemnate suferite de daci (morți, răniți, fugari etc.) pentru a normaliza viața socială și economică a provinciei, Traian a fost nevoit să completeze populația activă existentă cu numeroși coloniști aduși din restul imperiului.

Dar, în Transilvania epocii, mai importantă decât valorificarea critică a spuselor lui Eutropius se dovedea însă absolutizarea hiperbolei însăși, atât pentru învățații români, cât și pentru adversarii lor de idei. În spiritul prevederilor reacționare ale *Approbatelor* și *Compilatelor*, populația românească din Transilvania trebuia să-și prezinte atestatul de noblețe, ca să-i fie luată, cât de cât, în considerare revendicarea unor drepturi elementare pe teritoriul pe care-l locuia. De aceea, pentru istoricii Școlii Ardelene hiperbola pieririi dacilor și a colonizării masive a noii provincii cu romani s-a transformat într-un argument de prim ordin pentru dovedirea purității latine a românilor, ca descendenți exclusivi ai coloniștilor aduși de Traian, singurul în stare să certifice noblețea romană a românilor. De cealaltă parte și pe adversarii mișcării de emancipare națională a românilor - de genul lui Eder și Engel - îi interesa aceeași hiperbolă a lui Eutropius, dar urmărind un scop contrar: negarea latinității poporului român. Discontinuitatea populației daco-getice constituia premisa înlocuirii ei cu o populație romană, pentru ca, în legătură cu retragerea trupelor și administrației romane în sudul Dunării, să se afirme și cea de a doua discontinuitate, a înșși coloniștilor romani.

Astfel, absolutizării afirmațiilor lui Eutropius, Engel, Eder și ceilalți, adversari ai mișcării de emancipare națională a românilor din Transilvania, îi adaugau absolutizarea exagerărilor lui Vopiscus, în legătură cu retragerea oficialităților romane în sudul Dunării de către împăratul Aurelian, așa după cum reiese și din sublinierea lui Petru Maior, în *Istoria* sa din 1812. Se poate observa că și în cazul lui Vopiscus, ca și în cel al lui Eutropius, exagerarea avea tot temeuri subiective, motivate la nivel politic și că, invocându-se lipsa de speranță în posibilitatea menținerii Daciei în cadrul imperiului, se vorbea despre părăsirea ei de către Aurelian. Pentru Eder, Engel și ceilalți adversari ai latinității și continuității românilor, discontinuitatea daco-geților constituia și premisa discontinuității coloniștilor romani în Dacia, ca și condiția amestecului lor cu slavo-bulgarii, din sudul Dunării și a revenirii acestora, târziu, la mijlocul secolului 13, în nordul Dunării.

Istoricii *Școlii Ardelene* au încercat să argumenteze adesea, în același spirit iluminist, și raționalist adus de Cantemir în legătură cu continuitatea, potrivit căruia inexistența mărturiilor scrise despre populația daco-romană în Dacia, în perioada diverselor ocupații ale popoarelor migratoare, nu infirmă prezența ei pe aceste meleaguri, tocmai pentru că nu există nici mărturii contrarii, Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior îi aduc altele noi, întemeiate pe raporturile necesare care trebuiau să se stabilească între cuceritori și supuși. Îndeosebi Micu și Maior pun un accent deosebit pe faptul că popoarele migratoare, fiind războinice, nu-și puteau asigura singure cele necesare traiului și, ca atare, trebuiau să stabilească relații de conviețuire activă cu locuitorii Daciei, care erau agricultori, le furnizau cereale și produse animale. Nici ei nu exclud, desigur, adăpostirea vremelnică a daco-romanilor în locuri mai ferite, îndeosebi în momentele de invazie. Fiind însă realiști, ei erau convingși, totodată, că un întreg popor nu putea trăi ascuns secole în șir de teama invadatorilor și, de aceea, a găsit și diverse căi de conviețuire cu aceștia, mai ales când era vorba de triburi care s-au stabilit pentru mai mult timp pe meleagurile Daciei, cum s-a întâmplat cu anumite neamuri germanice, slavone și turce. În acest fel își explică ei și de ce în toată această lungă epocă a migrațiilor, relatând despre evenimentele petrecute aici, cronicarii străini îi trec, în general, sub tăcere pe daco-romani și-i menționează numai pe cuceritori, după cum și teritoriul - întreg sau anumite părți ale lui - îl numesc în funcție de aceste triburi migratoare: Gothia, Gepidia, Comania etc.

Cât privește raporturile dintre populația autohtonă și triburile migratoare care au trăit mai mult timp în anumite regiuni ale fostei Dacie, învățații Școlii Ardelene nu idealizează caracterul lor concret,

dar nici nu le socotesc incompatibile cu supraviețuirea daco-romanilor și prefacerea acestora în românii de mai târziu, din perioada primelor formații social-politice comune cu bulgaro-slavii, cu bulgarii și alte popoare migratoare, sau altele proprii numai ale lor, din care se vor dezvolta statele feudale românești. În zelul lor, de a sublinia prezența importantă, dacă nu direct decisivă, a străromânilor în anumite evenimente sau împrejurări istorice, pentru care nu dispun de o atestare documentară specifică, iluminiștii români s-au angajat, uneori, în exagerări și confuzii evidente. Pentru Micu în *Scurtă cunoștință a istorii românilor; Istoria, lucrurile, și faptele românilor*, cât mai ales pentru Maior, în cele două *Istorii*, problema creștinismului timpuriu la daco-romani, cât și cea a reprezentării românilor pe tărâm clerical după recunoașterea noii religii de către împăratul Constantin cel Mare, erau puse cu foarte mare certitudine. Deși, abia în urma descoperirilor arheologice din zilele noastre s-au adus unele dovezi în sprijinul ipotezelor lor, desigur într-o accepțiune diferită, mult mai critică, fără exagerările acestora cu privire la existența unor episcopi ai românilor în perioada invaziilor popoarelor migratoare.

Despre raporturile româno-ungare, în egală măsură la Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior, ele sunt așezate pe temeiul tipic iluminist, contractualist, ceea ce exclude caracterul de inegalitate între membrii acelorași categorii sociale ale comunității. Toți istoricii *Școlii Ardelene* acceptă spusele Notarului Anonim, potrivit cărora, în urma morții lui Gelu, românii l-au ales drept căpetenie pe Tuhutum, căruia îi jură credință și supunere. Dar, în timp ce pentru Maior înțelegerea are loc exclusiv între Tuhutum și români și, ca atare, alegându-l de căpetenie, românii optează de fapt pentru o nouă dinastie, maghiară, la Samuil Micu, odată cu alegerea noului conducător, se instituia implicit și "universitatea româno-maghiară", asupra căreia vor reveni și cu alte privilegii Micu și Maior, pentru a demonstra lipsa de temei istoric al inechităților naționale instituite de *Approbate* și *Compilate*.

Înainte de a trece la latinismul lingvistic al lui Petru Maior, se impun, credem, câteva considerații asupra particularităților latinismului său istoric, în raport cu ideile umaniștilor și ale lui Dimitrie Cantemir, dar mai ales cu ale confracților săi mai vârstnici din *Școală*: Micu și Șincai. *Istoria* sa din 1812, scrisă din necesități polemice, pentru a apăra ideile formulate în *Supplex Libellus Valachorum* împotriva detractorilor lor, Eder, Sulzer, Engel și Thunmann, are un caracter tematic delimitat, oprindu-se aproape exclusiv asupra demonstrării latinității și continuității în Dacia a poporului român. Este o adevărată pledoarie pentru latinitatea și continuitatea poporului român în Dacia, pentru dreptul acestuia de a fi un popor liber și unit pe pământul său strămoșesc.

În *Dissertația pentru literatura cea veche a românilor*, spre deosebire de Micu și Șincai, Maior caută "coruperea latinei" în Italia însăși, pornind de la așa zisele reglementări (prima a "craului Latius") între "limba cea de obște a poporului lătesc" și "limba îndreptată", fenomen care se repetă de mai multe ori pe parcursul romanizării întregii Italii, cu diferitele ei triburi înrudite și, apoi, prin cucerirea întregului imperiu roman. Deci Maior arăta că, între limba de obște (latină vulgară "cea proastă", vorbită) și "latina scrisă", adică latina clasică, învățată din gramatici, s-a produs o diferențiere foarte mare. Acea limbă comună (adică "vulgară", în opoziție cu afirmațiile lui Micu, Șincai, făcute în prelungirea teoriei umaniste) a fost adusă și în Dacia, dar anume aceea "care pe la începutul sutei a doua era în gura romanilor și a tuturor italienilor", de unde Maior deducea foarte ciudat: "Deoarăce, dară [...] limba latinească cea comună, după vremea eșirei romanilor din Italia, cumplit schimbări au mai suferit în Italia, urmează că limba românească e mai curată limbă latinească a poporului roman celui vechiu decât limba talienească cea de acum, și mai cu cadere iaste a judeca din limba românească cum au fost limba romanilor celor vechi, decât în limba italienească cea de acum"²¹. Maior recunoștea, bineînțeles, introducerea unor cuvinte slavone și de altă proveniență și în limba română, dar care nu au afectat "țesătura limbii românești cea din lontru (structura internă a limbii) nicidecum nu s-au atins, ci aceia au rămas întregă, precum era când au venit romanii, strămoșii românilor, în Dachia". Se pot observa, astfel, o serie de aprecieri prin care Maior intuia fapte lingvistice dovedite științific ulterior. Dar, ca "purist", Maior nu poate să nu adauge: "Ci, și cuvintele care sunt de la sloveni vârate în limba românească, pré lesne se cunosc; și ușor ar fi, de s-ar învoi românii spre aceia, a le scoate și a face curată limba românească". De aici și latinismul său extremist ca și cel al lui Șincai și Micu, care este fundamentat în spiritul raționalismului iluminist, potrivit căruia evoluția limbii poate dicta orice fel de

²¹ Petru Maior, *Dissertație pentru începutul limbii românești*, în Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, vol. II. Ediție critică și Studiu asupra limbii de Florea Fugariu. Prefață și note de Manole Neagoe, București, Editura Albatros, 1971, p. 49.

schimbări, dacă sunt justificate rațional. În privința folosirii alfabetului chirilic și a introducerii slavonei în biserică, Maior a împărtășit poziția eronată a lui Cantemir. Anume că, s-ar fi scris latinește înainte în Dacia, sens în care Maior aducea probe importante, referindu-se la miile de inscripții romane de pe teritoriul locuit de români. Fără îndoială, el aduce argumente serioase și în legătură cu limba română folosită la început ca limbă de cult, atât în sudul cât și în nordul Dunării.

În sfera aceluiași preocupări, un interes aparte acorda Maior, atât traducerii în limba română a cărților de cult, sub presiunea încercării reformatilor de a-i trece pe români la calvinism și luteranism, cât și reintroducerii limbii române în Biserică, în care un rol important este atribuit mitropolitului român din Transilvania, Simion Ștefan. Este adevărat că, Maior nu pomenește de activitatea lui Coresi la Brașov, dar se ocupă pe larg de traducerile în scop de convertire la protestantism, în *Istoria* sa din 1813, unde, într-o formulă mult mai dezvoltată decât la Micu, demonstrează că românii sunt creștini din cele mai vechi timpuri (unii coloniști sunt socotiți creștini) și au avut episcopii lor în sudul și în nordul Dunării. Se ocupa, în continuare Maior și de rolul îndeplinit de Unirea cu biserică Romei, văzută în general din perspectiva istoriei și a intereselor naționale.

Pe plan lingvistic, iluministul român făcea multe observații prețioase, cu intuiția sa sigură, după cum, la un moment dat, din exces de zel, pornind de la ideea că limba română este latina vorbită de români în secolul 2, afirma răspicat că latina clasică este fiica latinei comune, dar cum aceasta era identificată cu limba română, se ajungea la absurditatea că, limba latină clasică devenea nu mama, ci fiica limbii române: "Aceaia iaste adevărit, precum văzum deasupra, că nu limba lătinească cea proastă s-au făcut din limba latinească cea corectă, ci aceasta din ceia. De aciia, măcar că ne-am deprins a zice că limba românească e fiica limbii lătinești, adevă ceii corecte, totuși, de vom vrea a grăi oblu, limba românească e mama limbei ceii lătinești"²².

Mai adecvat se mișcă Maior în problemele concrete ale relațiilor dintre limbi, pe urmele comparatismului lingvistic profesat de Micu, utilizând aceleași modele: Leibniz, Muratori, Wolff, Schlözer, unde, folosind experiența, argumentul și analogia, a respins influența germană (a goșilor, gepizilor) asupra limbii române, din moment ce sașii, care au trăit 600 de ani împreună cu românii, nu i-au putut influența lingvistic. Cum italiana a suferit transformări, sub influența limbilor vorbite de triburile germanice, Maior a dedus, cu o intuiție apreciabilă, că limba română era mult mai apropiată decât cea italiană, ca fizionomie, de limba latină, cu toate influențele lexicale slavone și de altă natură suferite. Nu a omis, desigur, nici influența limbii latine clasice, din serviciul religios, asupra limbilor romanice apusene. Sub acest raport, afirma Maior, româna a suferit influența slavă. Dar, gramatical, el a dovedit destul de convingător că limba română este mult mai apropiată de latină decât toate celelalte limbi romanice, inclusiv italiana.

În lucrările lingvistice propriu-zise, Maior s-a declarat pentru introducerea alfabetului latin, după principii etimologice, dar fără exagerările din prima ediție a gramaticii lui Micu și Șincai (*Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*). Maior este și pentru purificarea limbii române, prin introducerea de neologisme în locul cuvintelor nelatine, în ordinea următoare: din latină, din italiană, iar apoi din celelalte limbi romanice. Dar, în practica sa de traducător, și autor de scrieri originale nu respectă această normă. Deși bun cunoscător al limbii italiene el folosește mai multe neologisme de origine franceză, unele dintre ele împământenite²³.

Angajat în febra disputei, apelul la lingvistică apărea definitiv și de aceea Petru Maior formula vitalitatea normării și purificării limbii române: "Au sosit acel timp bine primit ca românii, smulgându-se din grosul întuneric și urâtei neștiințe, să se deștepte a-și lămuri limba sa cea română și, lucrând cu bunul său talent, să se procopsească întru științe din care se naște întregirea minții"²⁴.

Fiind niște demonstrații, operele lui Șincai, Micu și Maior izvorau, așadar, mai mult din alte necesități, istorico-politice, decât din necesitățile interne ale limbii. De aceea, ele trebuiau să răspundă unor exigențe polemice. Încercările de reformare a limbii sunt prezente, dar nu atât pentru a o îmbogăți și dezvolta în raport cu nevoile din acea vreme, ci - orientate spre trecut - pentru a o apropia de prototipul original, spre a putea corespunde țelurilor luptei și a o face, în acest mod accesibilă străinilor. Această finalitate a profilat natura și caracterul lucrărilor elaborate (*Elementa linguae [...]*

²² *Ibidem*, p.57.

²³ Maria Protase, *Petru Maior : un ctitor [...], passim*; Ion Lungu, *Școala Ardeleană*. Mișcare culturală națională iluministă. Ediție nouă, revăzută, București, Editura "Viitorul Românesc", 1995, p.130-166; Pompiliu Teodor, *op.cit.*, p.153-163.

²⁴ Aurel Nicolescu, *Școala Ardeleană și limba română*, București, Editura Științifică, 1971, p. 9-10.

este, de altfel, singura lucrare de gramatică propriu-zisă), care sunt opere polemice, ce cuprind idei și principii privind originea, continuitatea, drepturile limbii, calitățile și perspectivele ei, reclamate de polemica și lupta în care erau angajați iluminiștii români și astfel, aceste lucrări erau menite să fundamenteze concluziile formulate anterior.

De aceea, învățații *Școlii Ardelene* s-au străduit să aducă dovezi cât mai plauzibile și mai numeroase, pentru a demonstra menținerea unității limbii. Petru Maior constată și accentuează menținerea unității limbii în diverse etape istorice, recurgând la numeroase argumente, pentru a-și ilustra teza, spre a-l convinge pe cititor și a infirma supozițiile adversarilor. La începutul procesului de formare a limbii, unitatea acesteia nu a putut fi știrbită, deoarece, consideră eronat Maior, la venirea romanilor în Dacia, aceasta era lipsită de locuitori: "[...] romanii strămoșii românilor, când au venit în Dachia au aflat, această țară cu totul deșertă de lăcuitori, așa mai cu lesnire au putut să se țină întregimea limbei română"²⁵.

Urmând procesul istoric, Petru Maior analiza păstrarea unității limbii și după acest moment inițial, în etapele următoare și-a întărit ideea că, ea, limba, s-a menținut, în pofidă vitregiei acelor vremuri. În acest sens, istoricul a folosit argumente demografice, superioritatea numerică, care a constituit unul din elementele de rezistență și unitate în epoca năvălirii popoarelor migratoare. Superiorității numerice a populației, Maior îi atribuie absența amestecului etnic a cărui negare este, evident, o exagerare. Acestui factor i-a adăugat, din crezul consacrat deja, originea nobilă, care ar fi făcut inutilă și ar fi împiedicat imixtiunea cu alte popoare. Neamestecul etnic, invocat de Maior, servea aceleiași concluzii pe plan lingvistic: "Ci numărul cel mare al românilor, precum și inima cea boierească a lor, a nu se mesteca în căsătorie cu muieri de soiu străin, au împedecat ca să nu se schimosească limba română prin limbi varvare"²⁶.

Astfel, unitatea limbii, în structura ei originară, nu a putut fi zdruncinată nici de contactul cu popoarele slave. Maior observa, cu multă justețe, că influențele limbilor străine, îndeosebi a celor slave, nu au alterat structura internă a limbii române, care s-a menținut aceeași: "Însă slovenii de țesetura limbei românești cea din lontru, nice cum nu s-au atins, ci aceasta au rămas întregă, precum era când întâiu au venit romanii, strămoșii românilor în Dachia"²⁷. Și de aceea, în continuarea procesului de dezvoltare a poporului și a limbii, Petru Maior atestă menținerea unității ei. Vorbind despre continuitatea folosirii literelor latine, la începutul evului mediu, în toate dialectele limbii române, el relevă unitatea scrierii cu litere latine, la începutul evului mediu, în toate dialectele limbii române. Astfel, examinând unitatea limbii, Maior detașa, în contextul lingvistic contemporan lui, două aspecte: cel al limbii scrise și cel al limbii bisericești, aspecte ce se remarcă prin unitatea limbii, ridicându-se deasupra celorlalte. Asociată cu răspândirea lor, această însușire a determinat pe intelectualii din generațiile următoare, Cipariu, Heliade etc. să atribuie limbii textelor bisericești capacitatea de a sta la baza unificării limbii literare, idee ale cărei premise se află tot în gândirea lui Maior. A fi vehiculat prea mult ideea lipsei de unitate a limbii, cu toate concluziile privitoare la necesitatea unificării ei, însemna, în concepția vremii, să faci un deserviciu cauzei naționale pentru susținerea căreia, esențială, era afirmarea unității limbii ca o realitate și nu ca o aspirație și un deziderat.

Păstrându-se, totuși, în limitele decente ale obiectivității istorice, Maior a consemnat însă deosebirile existente, arătând că în nordul Dunării există un singur dialect, diferențiat de vorbire, iar în sud alte dialecte, dar deosebirile nu caracterizau numai limba epocii, nici în trecut, ea nefiind unitară. Multe dintre aceste dialecte au apărut în limba latină, care nici ea nu era unitară și apoi s-au menținut. Ocupându-se de latina vulgară, Maior o aprecia nu ca pe o limbă uniformă și unitară, ci ca fiind împărțită în dialecte, a susținut că, nici la venirea romanilor în Dacia, latina comună, cum o numește el, nu era unitară: "[...] fiindcă coloniile acestea din toate părțile Italiei au fost adunate, urmează că mai multe dialecte au adus cu sine". Odată cu relevarea acestor diferențieri, care determinau lipsa de unitate a limbii, intelectualii transilvăneni au căutat să stabilească și aria răspândirii lor. Pe această bază ei au relevat că lipsa de unitate se manifestă în toate compartimentele limbii: în ortografie, în vocabular și în gramatică, într-un grad diferit. Altă cauză a lipsei de unitate a limbii a fost, așadar, existența dialectelor, care constituiau totodată și o ilustrare a acesteia, precum și perpetuarea unor

²⁵ Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1834, p. 65.

²⁶ *Ibidem*, p. 65.

²⁷ *Idem*, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1812, p. 307.

particularități moștenite din latină, privind deosebirile dintre scriere și pronunțare, a căror existență spunea Maior, "nici o mirare nu iaste".

Așadar, pe lângă temeiurile istorico-lingvistice care l-au generat, purismul a fost reclamat și alimentat, în primul rând de polemicile virulente cu dectororii originii și drepturilor limbii și națiunii române. Ele au impulsivat preocupările și au dinamizat discuțiile. Afirmările calomnioase, emise de Sulzer, Eder, Engel și Kopitar în lucrările lor, au antrenat pe învățații *Școlii Ardelene* într-o amplă și febrilă campanie polemică, în care istoria și limba, completându-se una pe cealaltă, erau instrumentele principale pentru dovedirea caracterului neștiințific și tendențios al neadevărurilor proliferate prin aceste lucrări și constituiau pilonii legitimării aspirațiilor și revendicărilor românilor. De aceea, remarcabilă, prin fermitatea ei, este, între celelalte, polemica de proporții purtată de Petru Maior cu Bartolomeo Kopitar.

Cu mult discernământ, Maior vorbea de unitatea de acțiune a românilor în procesul unitar al reintroducerii limbii române. El considera că ardelenii au reintrodus primii limba română, prin hrisovul lui Gheorghe Rákoczi I, din 10 octombrie 1643, în care acesta întărea alegerea mitropolitului Simion Ștefan și porunca folosirea limbii române și înființarea tipografiei din Bălgrad, fiind urmați de toți românii: "[...] că ceilalți români dincoace de Dunăre încă toți văzînd folosul, au urmat ardelenilor români și au lipsit din bisericile lor limba cea slovenească, bagînd iarăși cea românească"²⁸.

Aceeași unitate de acțiune se constata și în procesul adoptării alfabetului latin. Ea era o manifestare a unității de aspirații ce a caracterizat lupta comună a românilor din Transilvania în aceasta epocă. Urmînd pe Șincai, Maior admitea să se păstreze însă chirilicele pentru cărțile bisericești, însă "afară de beserică iarăși să scriem cu slove latinești"²⁹. Dînd exemplul latinilor, Petru Maior arăta că aceștia socoteau "că așa trebuia să scrie, precum să și vorbește"³⁰. Afirmatia constituia o primă acreditare a ideii scrierii după pronunțare, idee care la generațiile următoare se va transforma într-un principiu (la Timotei Cipariu). Maior, în *Animadversiile* sale, respinge scrierea fonetică, deoarece prejudiciază unitatea limbii, și arată că o atare ortografie "s-ar săvîrși în cea mai mare parte neperfectie"³¹.

Dar sarcina unificării scrierii cu ajutorul alfabetului latin și al principiului etimologic impunea elaborarea unei ortografii unitare, a cărei necesitate și însemnătate fusese general recunoscută și exprimată. Constatînd diversitatea scrierii, cei din *Școală* au căutat să salveze și să consolideze unitatea acesteia, demers integrabil și acesta ideologiei naționale, politice până la urmă, prin diferite proiecte ortografice. Așa se explică faptul că aproape toți au fost autori de ortografii: Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ion Budai Deleanu, Radu Tempea, Uroș Nestorovici, Constantin Diaconovici-Loga, Gh. C. Roja etc³².

LAURA STANCIU

PHILOLOGIE ET HISTOIRE – INTERDISCIPLINARITE DANS L'ENGAGEMENT DE LA POLEMIQUE DE PETRU MAIOR

RÉSUMÉ

L'auteur se propose de clarifier le rapport histoire – philologie dans l'engagement de la polémique scientifique de Petru Maior. À cet égard, l'étude met en évidence l'importance de la désignation – au XVIIIe siècle – de l'histoire et de la philologie en tant que sciences complémentaires dans le discours historique, ainsi que leur contribution à la formation de la conscience historique et nationale pour l'idéologie mitteleuropéenne.

²⁸ *Ibidem*, p. 333.

²⁹ *Ibidem*, p. 334 -335.

³⁰ *Ibidem*, p. 322.

³¹ Idem, *Scripta Minora. Ars Literaria. Animadversiones. Epistolarium. Ultima*. Ediție îngrijită de Ioan Chindriș, București, Editura Viitorul Românesc, 1997, p. 17.

³² Victor V. Grecu, *Școala Ardeleană și unitatea limbii române literare*, Timișoara, "Facla", 1973, p. 40 - 87.